

Новий правопис: завершився перехідний період...

Нову редакцію орфографії державної мови Кабінет Міністрів України схвалив 22 травня 2019 року, невдовзі вона набула чинності. Але тоді ж визначили, що перші п'ять літ діятиме й попередня редакція. Цей строк завершився: чинною стала тільки редакція 2019 року.

Отже, нагадаємо, яких змін зазнав наш правопис. Їх небагато, і годі зрозуміти, навіщо був для цього потрібен аж такий перехідний період.

1. Проект, а не проєкт

Радикальною зміною стало написання «є» у словах *проєкт, проєкція, проєктант*, адже вони творяться так само, як *ін'єкція, траєкторія, об'єкт* та інші з латинським коренем *-ject-*.

Спростили й передання звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] у запозиченій лексиці. Тепер це літери «є», «ї», «ю», «я» у всіх випадках: *Савоя*, а не *Савойя*, *фое*, а не *фойє*, *мая*, а не *майя*, *Гоя*, *Том Соєр*, *Феєрбах*, *Хаям*, *Хеєрдал* тощо.

2. Пів пишемо окремо

Дуже спростили написання числівника «пів» у значенні «половина» з іменниками. Тепер його завжди треба писати окремо: *пів аркуша, пів години, пів огірка, пів острова, пів яблука, пів Європи, пів України*.

Якщо ж «пів» з іменником становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *піваркуш, південь, півзахист, півколо, півкуля, півмісяць, півоберт, півострів*.

3. Мінісукня, віцепрем'єр, вебсайт – разом

Так тепер пишемо слова з першим іншомовним складником, що визначає кількісний вияв: *архі-, бліц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-*.

4. Священник

Досі це слово чомусь було винятком і писалося з однією «н». Тепер його підпорядковано загальному правилу подвоєння приголосних у разі збігу кореня або основи *-н-* (*-нь-*) і суфіксів *-н-(ий)* *-н-(ій)*, *-ник*. Тож пишемо *священник*, як і *письменник* чи *баштанник*.

5. Дікенс. Саме так, з однією «к»

Буквосполучення *ск*, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає

неподвоєний звук [к], відтворюємо однією українською буквою «к»: *Дікенс, Текерей, Бекі*. А от *Беккерель* пишемо з подвійною «к», бо так звучить у французькій мові.

6. Середнє ім'я в англійській традиції
відмінюємо: *Артура Конана Дойла*.

7. Унормовано написання назв інтернетних сервісів

Тепер їх пишемо кирилицею за звичайними нормами українського правопису і відмінюємо. Назви без родового слова – з малої букви (*фейсбук, вікіпедія, зум*), із родовим – з великої та в лапках (*мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія», платформа «Зум»*).

Слова з цього ряду, що належать до другої відміни, у родовому відмінку однини мають закінчення *-у*: *фейсбуку, ютубу*.

8. Білоруські й російські імена «перекладаємо» українськими відповідниками, а не транслітеруємо

Винятки тут становлять тільки узвичаєні імена деяких білоруських письменників та діячів культури – *Алесь Адамович, Пятрусь Бровка, Ригор Бородулін* та ін.

Я особисто не згоден: чого б то росіянин Ніколай чи Владімір мав би в нас бути Миколою чи Володимиром?! Але правило є правило, і я, за змогою, просто не зазначаю цих імен повністю (наводжу тільки ініціал) або уникаю їх узагалі – даю лише прізвище.

9. Російські прізвища на -ОЙ передаємо через -ИЙ

Прикметникове закінчення російських прізвищ «-ой» тепер треба писати через «-ий»: *Донський, Крутий, Луговський, Полевий, Соловйов-Сєдий, Босий, Трубецький*. Виняток – *Лев Толстой*.

Це ще одне дивне нове правило. На мою думку, щоб не порушувати його, найкраще, якщо можливо... не вживати цих прізвищ.

До речі, тепер маємо писати деякі російські прізвища, утворені від давньоруських слів, що є в українській мові, «українізовано»: *Дубинін, Калинін, Малинін*.

10. Лідиці, Кошиці

І третє правило з того ж ряду: тепер «польське, чеське й словацьке закінчення *-е*, що наявне в географічних назвах із суфіксами *-ц, -іц, -иц* ... і виражає значення множини, в українській мові передаємо закінченням *-і* з відповідним граматичним

значенням: *Кельці, Кошиці, Лідиці, Пардубиці*. Ці географічні назви відмінюємо: *Кошиці – Кошиць, Кошицям...*».

І ще: тепер пом'якшуємо приголосний **ц** основи не тільки в російських географічних назвах (*Олонець, Череповець*), а й усіх слов'янських: *Дембиця, Оломоуць*.

11. Фемінітиви (фемінативи)

Вони були завжди, але не було в орфографічному кодексі правила їх творення. Тепер є.

Зазначено, що найпродуктивніші суфікси для утворення фемінітивів **-к-(-а)**, **-иц-(-я)**, **-ин-(-я)**: *авторка, директорка, співачка, порадиця, кравчиня, лемкиня*; рідковживаний **-ес(-а)**: *патронеса, поетеса*.

Не завдання правопису визначати стильову належність слова (його завдання – визначати, як правильно писати). Але, згодом, нині використання переважної більшості фемінітивів стилістично марковане і беззастережно може вживатися хіба що в розмовному стилі.

Проте цей пункт нової орфографії було сприйнято настільки неоднозначно, що Інститут мовознавства НАНУ мусив роз'яснити свою офіційну позицію у матеріалі «Про фемінативи в сучасній українській мові» [2]. Там, зокрема, сказано:

«Прихильники гендерного реформування мови нерідко посилаються на „Український правопис” у редакції 2019 року, що нібито санкціонував широке творення фемінативів. Однак це твердження не має об'єктивних підстав. Відповідний розділ правопису (§ 32, п. 4) лише наводить мовні засоби, за допомогою яких в українській мові протягом багатьох десятиліть, а то й століть, утворюються слова на зразок *співачка, порадиця, кравчиня, поетеса* та ін. Правопис відображає те, що вже усталилося в українській мові, він не дає рекомендацій щодо творення фемінативів-неологізмів».

До речі, текст правопису, поданий на підпис Прем'єр-міністрів, був неостаточним: укладачі попереджали, що «у ході його підготовки до друку можливі деякі видавничо-редакційні корективи». Тож у тексті, авторизованому Українською комісією з питань правопису для видавництва «Наукова думка» [1], пункт про фемінітиви зазнав змін. Зокрема, не стало серед прикладів *філологині*. Отже, не має бути й *філософині, математикині, гештальтпсихологині* й тому подібних дивоглядів, що заповнили інтернет і газети?

12. Повернуто написання французької частки д' з малої букви: д'Артаньян, Жанна д'Арк.

13. Вже відмінюємо жіночі імена, що закінчуються на губний або м'який приголосні, які раніше вважалися невідмінюваними: *Ізабель – Ізабелі, Етель – Етелі, Жісель – Жізелі, Ніколь – Ніколі, Сесіль – Сесілі, Зейнаб – Зейнабі*.

14. Слово «хабар» переведено у м'яку групу і тепер відмінюється так: *хабаря, хабареві (хабарю), хабарем...*

15. В іменах Ігор, Лазар змінено кличний відмінок: тепер *Ігорю, Лазарю*; раніше було *Ігоре, Лазаре*. Інакше й по батькові: *Ігорьович, Лазарьович*.

16. Пишемо: двоактний, двоокис, двооксид, двоопуклий, двоосьовий, триатомний, триокисень, чотириосьовий, а не «двох-», «трех-», «чотирьох-», як раніше, перед наступним А чи О.

17. Відтепер є параграф про скісну риску (/). Її ставимо:

– в офіційно-діловому та науковому стилях – між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (*і*), так і до розділового (*або*) сполучників, із пробілами: *системність / несистемність* мовних явищ;

– на позначення року, що не збігається з календарним (навчальні, маркетингові роки, театральні й концертні сезони тощо), без пробілів, напр.: у *2018/2019* навчальному році;

– на позначення співвідношення величин, параметрів: курс *гривня / долар*;

– у графічних скороченнях: *п/в* (поштове відділення), *х/к* (холодного копчення), *к/т* (кінотеатр), *т/к* (телеканал), *с/г* (сільськогосподарський) тощо; *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр).

18. Всю нумерацію з буквами пишемо на зразок нумерації класів: *1-А клас, будинок 28-Г, корпус 3-А* тощо.

19. Дробові числівники відмінюємо так: *дві третіх, три четвертих*, а не «дві треті, три четверті».

20. Частина змін у новій редакції є лише варіативними: *аудієнція й авдієнція, лауреат і лавреат, аудиторія й авдиторія, архімандрит і архимандрит, кафедра і катедра, ефір і етер, міф і міт, радості й радости, любові й любви, Білорусі й Білоруси, Мадрида й Мадриду, Гете і Гете...*

Строго кажучи, ото і все, що треба пам'ятати про новий правопис учителів та й просто грамотній людині.

Р. С. Але вже наступного дня після «перехідного періоду» директор Інституту української мови НАНУ П. Ю. Гриценко заявив, що йде робота над іще новішим правописом. Проект буде готовий за пів року...

Використані джерела

1. Український правопис / Нац. акад. наук України. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с. Те саме: <https://www.inmo.org.ua/news/український-правопис.-електронна-версія-офіційного-видання.html>

2. Про фемінативи в сучасній українській мові. <https://www.inmo.org.ua/news/про-фемінативи-в-сучасній-українській-мові.html>